

Джерела та література

1. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.
2. Суслов М. Концепція «русского мира»: пострадянська геополітична ідеологія та логіка «сфер впливу». *Геополітика*. 2018. Т. 23(2). С. 330–353. DOI: 10.1080/14650045.2017.1407921.
3. Хомяков Д. Про слов'янську єдність і роль Росії. Москва: Імператорська друкарня. 1856. 576 с.
4. Указ Президента Российской Федерации «О создании фонда “Русский мир”». URL: <https://docs.cntd.ru/document/902047878> (дата звернення: 24.01.2025).
5. Якубова Л. Д. Рашизм. Звір з безодні / НАН України. Ін-т історії України; передм. Валерій Смолій. Київ: Академперіодика, 2023. 315 с.
6. Яремчук В. РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції. *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою*. Аналітична доповідь. Київ, 2015. С. 124.
7. Постанова «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких». *Верховна Рада України / Законодавство України*. 02 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>
8. Chatham House. Russia's Use of Soft Power in the Post-Soviet Space. *Policy Brief*. 2020.
9. Duncan P. J. S. Russian Messianism: Third Rome, Holy Revolution, Communism and After. London: Routledge, 2000.

Hnyp Yevhenii

University of Wrocław

MUSCOVITE-UKRAINIAN WARS IN HISTORY AND MODERNITY

Ключові слова: історія, українсько-російські відносини, козаки, Річ Посполита, війна за незалежність України.

Keywords: history, Ukrainian-Russian relations, cossacks, Polish-Lithuanian Commonwealth, Ukrainian war of independence.

В історії знайдеться чимало збройних конфліктів, у яких українці на боці інших держав билися проти московитів. Найбільше можливостей схрестити мечі створили війни під знаменням Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтського. Литовські князі Гедимін та його син Ольгерд протягом XIV ст. зібрали під своїм пануванням левову частку руських земель [4, с. 63–64]. Натомість московські князі вирішили, що вони є єдиними повноправними володарями Русі і їхній святий обов'язок – об'єднати втрачені землі [1, с. 80]. Під таким ідеологічним прикриттям Московське та Литовське князівства сточили не одну війну, в яких українці брали участь також.

Литовсько-московська війна 1500–1503 рр. виявилася першою масштабною поразкою для Великого Князівства Литовського. Частина українських земель відійшла Московії, а князь Іван III прозвав себе «государем всія Русі» [1, с. 74]. Цікавою в цій війні є участь українців, оскільки бойові дії відбувалися за удільні князівства Сіверщини, а серед воєначальників були представники руських велико-

панських родів. В обороні Мстиславля брав участь прийдешній, один з перших організаторів українського козацтва Остап (Остафій) Дашкевич, а Костянтин Острозький, руський шляхтич, командував у битві над Ведрошою [3, с. 99]. В обох битвах русько-литовські сили зазнали поразки, Мстиславль було розграбовано й спалено, а Острозький потрапив у полон. Однак у 1507 р. під час битви під Оршею в наступній війні той самий Костянтин Острозький на чолі польсько-литовсько-руської армії розгромив московську, що стало вирішальною подією того конфлікту, й Литва змогла повернути частину захоплених московитами руських територій [3, с. 108].

Найуспішнішим проявом сили українців можна вважати війну між Річчю Посполитою та Московією 1609–1618 рр., коли Московське царство занепадало [2, с. 323–327]. До російської історіографії цей період увійшов під назвою «смута» через кореляцію подій, які негативно впливали на стан країни [8, с. 46]. Через нездатність подолати скруту місцеві бояри запросили польського королеви́ча Владислава Вазу на трон царя. У перспективі це мало призвести до унії Польщі, Литви й Московії, однак колаборанти були усунені самим королем Сигізмундом III Вазою, прагнучи власноруч обійняти владу в підкореному краї. Поляків вигнали з Москви, а Міхаїл Романов був обраний як новий цар у 1613 р. [2, с. 349–350].

Молодий Ваза вирішив організувати похід на Москву у 1617 р., інспірований вдалими нападами Лісовського в глибині царства. Початково військо Речі Посполитої здобувало перемогу практично без складнощів, але потім забракло ресурсів для подальшої війни. Тоді Владислав отримав допомогу від Війська Запорозького. Протягом 1618 р. на чолі з Петром Конашевичем-Сагайдачним 20-тисячне козацьке військо пробралось на територію Московії, захопило найукріпленіші фортеці, пройшлося по містах та селах, чинячи величезну шкоду царству. Осінню Сагайдачний отримав листа від Владислава Вази з наказом доєднатися до нього в поході на столицю. Козаки влаштували рейд на околиці, що змусило московитів підписати не вигідне для них Деулінське перемир'я. Перемоги козаків стали можливими завдяки глибокій кризі Московії [5, с. 374–377].

Водночас українці найбільшу шкоду понесли від московитів у період власної Руїни. Повстання Хмельницького, що було спрямоване проти Речі Посполитої й утисків польською, католицькою шляхтою православних мешканців, призвело до союзу з Москвою у 1654 р. Не всім ідея такого зв'язку сподобалася, проте це був вимушений крок для перемоги у повстанні. Коли гетьман помер, козацтво поділилося на різні групи, які шукали допомоги у поляків, московитів, турків та кримських татар. Часом союзи ламалися, що призводило до конфлікту з іншою стороною. Так, Іван Виговський, оскільки московити підтримували антигетьманські повстання, змушений був повернутися до Речі Посполитої й укласти Гадяцький договір, що поклало початок війні 1658–1659 рр. з Московією. Непопулярний союз із Польщею, недавнім ворогом, призвів до розколу суспільства, і попри розгромну перемогу козаків і кримських татар у битві під Конотопом, міжусобиці знівелили здобуте на війні, й Україна була поділена на дві васальні території між Москвою та Варшавою внаслідок Андрусівського перемир'я [7, с. 255].

Іван Мазепа спробував розірвати залежність, укладаючи союз зі шведським королем Карлом XII у 1708 р. Невдала змова відбувалася за закритими дверима і для більшої частини суспільства стала несподіванкою. Зусиллям російських діячів Мазепу запам'ятали як зрадника царя, хоча той понад усе прагнув звільнити Україну від Росії, Польщі, Швеції, будь-кого [6, с. 158–184]. Протягом двох наступних століть спалахували нові повстання проти російського та польського гніту, однак жодне не увінчалось бажаною перемогою.

Війна за незалежність 1917–1921 рр. мала дещо спільне з періодом Руїни: українці знову стали жертвою власних конфліктів, недалекоглядної політики, знову опинилися під владою росіян. Петлюра і Скоропадський, дві особи з кардинально різним баченням устрою України, вели боротьбу за владу; держави Антанти, союзники Російської імперії, були негативно налаштовані до незалежної України після укладення Берестейського миру й підтримували білогвардійців Денікіна у спробі відновити імперію; Махно здобував прихильність селян на півдні, створюючи анархічне суспільство, Вільну територію, яка виступала проти будь-якої форми державності, в тому числі української. Цей епізод завершився окупацією більшовиками, черговими репресіями українців, розстріляним відродженням, Голодомором.

Сучасна російсько-українська війна не схожа на будь-яку іншу. Українці мають суверенну державу та вперше підтримку міжнародної спільноти на такому рівні. Важливим є розуміння українців, ким насправді є ворог – не сусід із відмінними політичними поглядами, а росіянин, який прийшов зі зброєю в руках, щоб підкорювати всіх українців незалежно від особистої ідеології. Проте політична нестабільність і внутрішні конфлікти можуть створити ризики для державності, нову Руїну, а тоді росіянам буде легко захопити та повторити все зло, яке вони заподіяли колись.

Джерела та література

1. Pipes R. *Rosja carów*. Warszawa: Bellona. 2022. 355 s.
2. Wójcik Z. *Historia powszechna XVI–XVII wiek*. Warszawa: PWN. 1991. 609 s.
3. Бантыш-Каменский Д. Н. *История Малой России от водворения Славян в сей стране до уничтожения Гетманства*. Киев–Санкт-Петербург–Харьков: Южно-рус. кн-во Ф. А. Иогансона. 1903. 609 с.
4. Грушевський М. С. *Історія України-Руси*, Т. 4. Київ: Наукова думка. 1993. 535 с.
5. Грушевський М. С. *Історія України-Руси*, Т. 7. Київ: Наукова думка, 1995. 624 с.
6. Субтельний О. М. *Мазепинці: Український сепаратизм на початку XVIII ст.* Київ: Либідь, 1994. 240 с.
7. Яковенко Н. М. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.* Київ: Генеза, 1997. 380 с.
8. Платонов С. Ф. *Смутное время: Очерк истории внутреннего кризиса и общественной борьбы в Московском государстве XVI и XVII веков*. Петроград: Время, 1923. 168 с.